

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

PROTESTAN REFORMUNDA PHİLİP MELANCHTHON'UN YERİ VE EVHARİSTİYA ANLAYIŞI*

THE POSITION OF PHILIP MELANCHTHON IN PROTESTANT REFORMATION AND HIS UNDERSTANDING OF THE EUCHARIST

Merve DEMİREL

Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul/Türkiye
mervedemirelx@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3967-0867>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7444144>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11 Ekim 2022 / 11 October 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Kasım 2022 / 11 November 2022

Yayın Tarihi / Published: 20 Aralık 2022 / 20 December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık 2022 / December 2022

Cilt: 6, Sayı: 2 Volume: 6, Issue: 2, Sayfa / Pages: 535-564

Cite as / Atıf: Demirel, Merve. "Protestan Reformunda Philip Melanchthon'un Yeri ve Evharistiya Anlayışı [The Position of Philip Melanchthon in Protestant Reformation and his Understanding of the Eucharist]". Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal, 6/2 (Aralık/December 2022), 535-564.

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği yazar(lar) tarafından beyan olunur

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

OPEN ACCESS INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider>

1 *Bu makale *Philip Melanchthon ve Protestan İlahiyatına Katkıları* adlı yüksek lisans tezinden esas alınarak hazırlanmıştır.

Öz

Reform hareketinin önemli liderlerinden biri olan Philip Melanchthon, Protestanlığın temel ilkelerine dair yaptığı çalışmaların yanı sıra Lutherci teolojiiyi şekillendiren kişi olarak tarihte yer almaktadır. Reform teolojisine yaptığı katkılarla takdir toplamakla birlikte Reform mücadelesi içerisinde düşünce dünyasında geçirdiği dönüşüm sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirildiği meselelerden biri olan Evhariyaya sakramenti, Kalvinizm ve Lutheranizm gibi Protestan mezheplerin kendi içerisinde doktrinel olarak birleşmelerinin önündeki engellerden biridir. Reformcu din adamları arasında Evhariyada İsa Mesih'in varlığının mahiyeti ile ilgili hususta meydana gelen tartışmalar Protestan liderlerin saflarının belirlenmesinde önem arz etmiştir. Yaşanan yoğun tartışmalarda Philip Melanchthon, İsa Mesih'in fiziki olarak mevcut olduğuna dair söylemiyle dava arkadaşı Martin Luther'in görüşlerini paylaşmıştır. Ancak Reformun ilerleyen yıllarında konuya ilişkin getirdiği yeni yorumlarla Lutherci din adamları tarafından Luther'e ihanet ettiği-ne dair ithamlarla sert bir şekilde eleştirilmiştir. Almanya'da yaşanan toplumsal olayların, dinsel radikalizmin ve siyasi gelişmelerin etkisinin söylemlerine yansıdığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda araştırmada Philip Melanchthon'un Reform hareketi içerisindeki çalışmaları ele alınarak Reform teolojisine yaptığı katkıları ortaya koymakla birlikte Reform tarihindeki önemine değinilmiştir. Bu çalışmanın esas konusunu teşkil eden Evhariyaya sakramenti ve İsa Mesih'in varlığının mahiyetini ilişkin görüşlerine de yer verilmiştir. Ayrıca Melanchthon'un Evhariyaya konusunda diğer Reformcu din adamları ile görüşleri mukayese edilmiş ve onun bu konudaki yaklaşımları ele alınarak Protestanlık içerisinde yer aldığı özgün konumunun ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Protestanlık, Philip Melanchthon, Evhariyaya, töz dönüşümü.

Abstract

Philip Melanchthon, one of the important leaders of the Reformation movement, went down in history as the person who shaped the Lutheran theology. He also studied on the basic principles of Protestantism. Although he won general approval for his contributions to Reform theology, he was criticized for the transformation of his thoughts during the Reformation struggle. The Sacrament of the Eucharist, which is one of the issues he was criticized for, is one of the obstacles to the doctrinal unification of the Protestant denominations such as Calvinism and Lutheranism. The discussions among the reformist clergy about the existence of Jesus Christ in the Eucharist played an important role in determining the ranks of the Protestant leaders. Through intense discussions, Philip Melanchthon shared the same ideas with his companion Martin Luther about the physical existence of Jesus Christ. However, in the upcoming years of the Reformation, he was harshly criticized by the Lutheran clergy with the accusations that he betrayed Luther because of his new interpretations on the matter. It is understood that social events, religious radicalism and political developments in Germany influenced his thoughts. In this study, it is mentioned that Philip Melanchthon's studies in the Reformation movement, his contributions to Reformation theology, and his importance in the history of the Reformation. The primary concern of this study is the Sacrament of the Eucharist and Melanchthon's thoughts about the nature of the existence of Jesus Christ. In addition, Melanchthon and Reformed clergy's thoughts about the Eucharist were compared, and it was aimed to reveal his original position in Protestantism by considering his approaches on this matter.

Keywords: History of Religions, Protestantism, Philip Melanchthon, Eucharist, transubstantiation.

Giriş

Son akşam yemeği, komünyon ve kutsal ayin olarak da adlandırılan Evharistiya sakramenti Kitab-ı Mukaddes'te *eucharistein leulogein* olarak geçmektedir.² Evharistiya, İsa Mesih'in ölmeden önce havarilerle yediği son akşam yemeğinin anısına icra edilen bir ayindir. Kilisede papaz eşliğinde gerçekleşen ayinde Hıristiyanlar, İsa Mesih'in "Bu benim etim, bu benim kanım" dediği ekmek ve şarabı alarak İsa Mesih'le birleşme olanağına sahip olmaktadır.³

Reform taraftarları Roma Kilisesine yönelik itirazlarını iman ve akâid konularında olduğu kadar kilisenin kamusal görünür yüzü olmasından dolayı sakramental sistemine de yöneltmişlerdi.⁴ Protestan gruplar içerisinde Evharistiya ayininin Hıristiyanlar için ne anlam ifade ettiği önem teşkil etmektedir. Bu hususta komünyon sırasında İsa Mesih'in varlığına ilişkin görüşler tartışma konusu olarak süregelmiştir. Reform teolojisini sistematikleştiren kişilerden olan Melanchthon da Evharistiyaya dair görüşleriyle dikkatleri çekmiştir. Dava arkadaşı Luther'in Evharistiyaya dair görüşlerini paylaşan Melanchthon'un Reformun ilerleyen yıllarında görüşlerinde birtakım değişikliklerin meydana gelmesi nedeniyle özellikle Lutherci din adamları tarafından oldukça sert eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu çalışmada Melanchthon'un Hıristiyan teolojisinin sakramental sisteminde önemli olduğu kadar tartışmalı bir yeri olan Evharistiyayla ilgili görüşlerine ve Reform mücadelesi içerisindeki süreçte düşünce dünyasında vuku bulan dönüşümüne değinilmiştir. Ayrıca Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı sorunsalına ilişkin tutumundan bahsedilerek dönemin diğer Reformcuları ile arasındaki yaklaşım farkları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

2 Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 113.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 113-116. Kitab-Mukaddes'te şu şekilde ifade edilmiştir: "Sonra eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve onlara verdi. Bu sizin uğrunuza feda edilen bedenimdir. Beni anmak için böyle yapın dedi." *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi- Yeni Yaşam Yayınları, 2016), Luk.22:19, 1 Ko.11:23-24.

4 Alister E. McGrath, *Reformation Thought: An Introduction* (Oxford: Wiley-Blackwell Publishing, 2012), 164.

1. Philip Melanchthon ve Görüşleri

1497 yılında Almanyada dünyaya gelen Philip Melanchthon, Reformun ön saflarında yer almış önemli figürlerden biridir.⁵ Hümanist bir eğitim almıştır. Eğitim hayatında İbranice uzmanı ve dönemin ünlü hümanistlerinden olan büyük amcası John Reuchlin'in (1455-1522) etkisi büyüktür.⁶ Küçük yaşta Yunan ve Latin dillerine hakimiyeti ile Erasmus gibi dönemin önemli şahsiyetlerinin dikkatini çeken Melanchthon, birçok ilim dalına dair verdiği eserlerle çok yönlü bir ilim adamı ve teolog olduğunu ortaya koymuştur. Melanchthon'un tüm bu çalışmalarında Reform döneminin dini, düşünce ve siyasi yapısını görmek mümkündür. Orta Çağ skolastisizmi, Rönesans hümanizmi ve Reform Hıristiyanlığı onun fikir hayatını etkilemiş ve şekillendirmiştir.⁷

Philip Melanchthon'un Yunanca profesörü olarak Wittenberg Üniversitesine atanması hayatının dönüm noktasıdır.⁸ Burada Martin Luther'le tanışmasıyla beraber kendini Reform hareketinin en ön saflarında bulmuştur. Uzlaşmacı kişiliği herkes tarafından bilinen ve takdir edilen Melanchthon, Katoliklere karşı gerçekleştirilen birçok dini ve siyasi toplantıda Reformun sözcülüğünü üstlenmiştir.⁹ Ayrıca Reformcuların kendi arasında gerçekleşen toplantılarda da Lutherçiliğin görüş ve doktrinlerini savunmuştur.¹⁰

Melanchthon'un Reform hareketi içerisinde sözcü konumda olmasının yanı sıra genç yaşta doktrine dair eserler vermesi açısından Reform teolojine katkısı oldukça önemlidir. 1521 yılında kaleme aldığı *Loci Communes* adlı kitabı Reform teolojisinin ilk sistematik eseri olma özelliği taşımaktadır.¹¹ Ayrıca Melanchthon'un 1530'da Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'a (1550-1558) sunduğu Protestan iman ilkelerinin ve dini pratiklerin yer aldığı konfesyonel

5 Hakan Olgun, "Protestan Ahlakiliği Sorunu ve Philip Melanchthon", *Milel ve Nihal 2/1* (Ocak 2005), 120.

6 Horst F. Rupp, "Philipp Melanchthon", *Prospects 26/3* (September 1996), 613.

7 Edward P. Denys, *Philip Melanchthon's Unique Contribution to Education* (Chiago: Loyola University Chiago, Doktora Tezi, 1973), 158.

8 Rupp, "Philipp Melanchthon", 615.

9 Bengt Hagglund, "Melanchthon versus Luther: The Contemporary Struggle", *Concordia Theological Quarterly 44/2-3*(July 1980), 123.

10 Riemer A. Faber, "Philipp Melanchthon 1497-1560", *Clarion 46/21* (October 1997), 461- 462.

11 Olgun, "Protestan Ahlakiliği Sorunu ve Philip Melanchthon", 122.

metin olan *Augsburg İtikatnamesi*'nin yazarı olması ise Lutheranizmi şekillendiren kişi olarak Reform hareketi içerisindeki konumunu kuvvetlendirmektedir.¹²

Melanchthon dil ve din bilgini olmanın ötesinde Almanya'nın eğitim sistemini şekillendiren kişi olarak da "Almanya'nın Öğretmeni"¹³ olarak bir üne sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir.¹⁴ Ancak Melanchthon'un bu ünü Almanya ile sınırlı kalmamıştır. Reform hareketi içerisinde verdiği mücadelede ön saflarda bulunması Fransa, İngiltere, Polonya gibi birçok ülkeden davet ve övgüler almasını sağlamıştır.¹⁵

Melanchthon çağdaşı Reformcu din adamları gibi Katolik dogmalarına karşı çıkararak Papalığın yanılmaz otoritesini reddetmiş; Papalığın Hıristiyanların Tanrı'yla doğrudan erişim imkânı kurma noktasında engel teşkil etmesini protesto etmişti.¹⁶ Melanchthon'un din anlayışına göre yalnızca Tanrı sözü yani kutsal metin yegâne otorite olmuştur. Sadece imanla aklanma (*sola fide*), sadece inayetle aklanma (*sola gratia*), sadece kutsal metin (*sola scriptura*) olarak bilinen Protestanlığın birleştiği bu temel doktrinleri ortaya koyma, ilkeleştirme ve bunların kitleler tarafından benimsenmesi için hayatının sonuna dek mücadele etmiştir.

Melanchthon Reform için büyük mücadele vermekle birlikte yoğun eleştiriler de almıştır. Reform teolojisi içerisinde zamanla temel doktrinel meselelerde fikrî dönüşüm geçirmiştir. Melanchthon'un bu doğrultuda dönüşüm geçirmesine yıllar içerisinde Alman toplumunda yaşanan köylü savaşı, dinsel radikalizm birtakım sosyal, dini ve siyasi gelişmelerin yanı sıra aldığı hümanist eğitimin de sebebiyet verdiği bilinmektedir. Bu da onu diğer Reformculardan farklı kılan en önemli özelliklerden biridir. Bu hümanist eğitimi ve protestan öğretileri harmanlaması, farklı bakış açıları geliştirmesine sebebiyet vererek

12 Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 51.

13 Latince "Praeceptor Germaniae" olarak ifade edilmektedir.

14 Clyde L. Manschreck, *Melanchthon The Quiet Reformer* (Nashville: Abingdon Press, 1958), 131; Riemer A. Faber, "Philipp Melanchthon on Reformed Education", *Clarion* 47/18 (September 1998), 428.

15 Joseph Stump, *Life of Philip Melanchthon* (New York: Pilger Publishing, 2018), 112-115; Robert Stupperich, *Melanchthon* çev. İhsan Sarı (Bornova: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 115.

16 Philip Melanchthon, "Treatise on the Power and Primacy of the Pope", *The Book of Concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* ed. ve çev. Theodore Gerhardt Tappert (Philadelphia: Fortress Press, 1987), 320.

çok yönlü kişiliğini ortaya çıkarmıştır. Bu vesileyle de Melanchthon'un özgün olmasını sağlamıştır.¹⁷

O, Reform teolojisinin ilahi kurtuluşa erişmede insanın iradeye sahip olmadığı ve hiçbir çabasının fayda sağlamadığı kader anlayışından yıllar içerisinde uzaklaşarak kişinin ilahi kurtuluşa erişmesinde Söz ve Kutsal Ruh'la birlikte iradenin rol aldığına ilişkin söylemleriyle tepki çekmiştir. Onun dikkatleri üzerinde topladığı bir diğer mesele de “yasanın üçüncü kullanımı” doktrindir. Buna göre Melanchthon, Reform teolojisinin kurtuluşa hiçbir etkisinin olmadığını iddia ettiği iyi davranışların insan için gerekli olduğunu ve imanla aklanmış kimseler için yasanın geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Melanchthon'un inanç dünyasında geçirdiği bu sancılı dönüşüm Lutheranism dahil Protestanlığı oldukça etkilediği söylenebilir.

2.Philip Melanchthon'un Evharistiya Anlayışı

Philip Melanchthon'un Evharistiya meselesine yaklaşımını anlayabilmek için sakramentlerin Protestan dünya için ne anlam ifade ettiğini bilmek gerekmektedir. Havarilerden beri sakrament kelimesi farklı anlamlara gelebilecek şekilde kullanılmıştır. Bu da bu meselenin bir sonuca bağlanmasını zorlaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Protestanlar için sakramentin öncelikli olarak “sola scriptura” ilkesi gereği kutsal metinlere ve İsa Mesih'e dayanması gereklidir.¹⁸ Bu nedenle Reformcular sakrament olarak sadece İsa Mesih'in tesis ettiği ve Kitab-ı Mukaddes'te açıkça belirtilen vaftizi ve Evharistiyayı kabul etmektedir.¹⁹

Reform teolojisinde İsa Mesih'le bütünleşmenin yolu olan sakramentlerde en önemli unsur Tanrı vaadinin tasdikidir. Tanrı vaadinin ve lütfunun nişanesi olmasından dolayı sakramentlerin icrası sırasında Tanrı'ya imanın

17 Timothy J. Wengert, “Philip Melanchthon on Bible Translation and Commentaries”, *Lutheran Quarterly* 33/1 (Spring 2019), 29.

18 Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 26.

19 Reformcular, Katoliklerin kabul ettiği yedi sakramentten vaftiz ve Evharistiya dışındaki günah itirafı, konfirmasyon, rahip takdisi, yağlama ve evliliği icra etseler bile sakrament olarak kabul etmezler. Luther başlangıçta üç sakramenti (vaftiz, Evharistiya, günah itirafı) tanısa da kısa süre sonra sadece vaftiz ve Evharistiya olmak üzere ikiye indirmiştir. Bu iki düşünce arasındaki geçiş *The Babylonian Captivity*'de görülebilir. McGrath, *Reformation Thought: An Introduction*, 168.

vurgulanması ve kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Melanchthon'a göre ilahi vaadi hatırlamak niyetiyle sakramentlerin uygulanması gerekmektedir.²⁰

Kitab-ı Mukaddes'te açık bir şekilde belirtilen Evharistiya ayininde mana ve uygulama açısından tarihi süreçte birtakım değişiklikler meydana gelmiştir.²¹ İkinci yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nda yaygın olan kurban sunmanın Hıristiyanların dini uygulamalarına etki ettiği, Ignatus (35-110) ve Justin (100-165) gibi erken dönem Hıristiyan yazarların Evharistiyayı bir kurban merasimi gibi takdim etmelerine sebep olduğu bilinmektedir.²²

Tam da bu noktada Melanchthon'un Evharistiya ayini ile ilgili Katolik kilisesini tenkit ettiği konu Evharistiyanın kurban merasimi olarak takdim edilmesidir. Katoliklerin Evharistiyayı kurban olarak sunması ve "sacrifice" kelimesini yanlış kullanımı ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

*"Bilmeyi arzulayanlar için söyleyebilirim ki üçüncü yüzyıla kadar kilisede mass²³ ilgili kanun yoktu ve Evharistiya şu anki uygulama ile aynı değildi. Eski bilgilerin sık sık kurban kelimesini kullanmalarına rağmen bunu papazların İsa Mesih'i kurban etmesi ve başkalarının günahlarını bağışlamaya hakkı olması anlamında kullanmamışlardır. Herhangi bir mantıklı insan kolayca düşünebilir ki onların kurban olarak adlandırdıkları, tüm duaları, imanı, katılımı ve şükran sunmayı da kapsamaktaydı. Antik Çağ geleneklerinden biri fakirlikten refaha ermek için biraz ekmek ve şarapla birlikte toplanarak bir araya gelmektir. Bunun adı kurbandır."*²⁴

Melanchthon'a göre Evharistiya ayini Hıristiyanların bir araya gelerek toplanma geleneğini sürdürmeleri açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle iman vasıtasıyla ilahi vaadi hatırlamak amacıyla tüm halkın katılım sağladığı

20 Philip Melanchthon, *Loci Communes 1555 Melanchthon on Christian Doctrine*, ed. Clyde L. Manschreck (The United States of America: Oxford University Press, 1965), 203; McGrath, *Reformation Thought: An Introduction*, 165.

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 122-130; Ali Erbaş, *Hıristiyan Ayinleri*, (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998), 32-36.

22 Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 123.

23 Katolikler tarafından Evharistiya ayinini ifade etmek için kullanılan mass terimi Latince'de missa (mass, messe) şeklinde yer almaktadır. Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/340-345.

24 Melanchthon, *Loci Communes 1555*, 222.

bir tören olmalı ve Tanrı'nın lütfuna karşılık minnet gösterilmelidir.²⁵ O bu noktada ölü kimse için kurban kesmenin özellikle bir sakrament olarak ele alınmasını sert bir dille eleştirmiş ve şirk olarak kabul etmiştir.²⁶

Melanchthon'un Katolikleri eleştirdiği bir diğer husus ise Evharistiya ayininde takdis edilen şarabın ekmekte olduğu gibi cemaatle paylaşılmayıp yalnızca orada bulunan din adamlarınca alınarak içilmesidir. O, Katoliklerce sonradan değiştirilen bu uygulamanın yanlış olduğunu ve şarabın da cemaatle paylaşılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁷

Reformcular her ne kadar Katolikleri dini pratiklerin uygulanması noktasında eleştirseler de kendi aralarında fikir birliğine varmakta zorlandıkları bir gerçektir. Protestan mezheplerin bile kendi içerisinde birçok farklı anlayış geliştirmesine sebebiyet veren doktrinel olarak birleşmelerinin önündeki en büyük engel Evharistiya ayininde İsa Mesih'in varlığına ilişkin tartışmalardır. Evharistiya tartışmalarında İsa Mesih'in Evharistiyada ne şekilde var olduğu sorunu her defasında Hıristiyanlıktaki en çetrefilli mesele olan kristoloji tartışmalarını da beraberinde getirmektedir.

İsa Mesih'in Evharistiya ayininde bulunması erken dönemlerde var olan bir düşüncedir. Yalnız ne şekilde var olduğu net değildir. Evharistiya ayininde ekmek ve şarabın cevher olarak İsa Mesih'in bedeni ve kanına dönüşmesini ifade eden *transubstantiation* olarak adlandırılan bu mesele ilk olarak dokuzuncu yüzyılda Corbie manastırındaki "Paschasius Radbertus ve Ratramnus," adlı iki keşişin Evharistiyada İsa Mesih'in fiziki olarak var olduğunu ileri sürmesiyle başlamıştır.²⁸ *Transubstantiation* terimi resmi olarak ilk kez Papa III. Innocent'in (1161-1216) Lyon Eski Başpiskoposu'na 1202 yılında gönderdiği mektupta geçmektedir. 1215'te gerçekleştirilen IV. Lateran Konsilinden sonra ise Papalık tarafından resmi öğreti olarak kabul görmüştür.²⁹ Aslında bu me-

25 Melanchthon, *Loci Communes* 1555, 219.

26 Melanchthon, *Loci Communes* 1555, 222.

27 Kaan H. Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003), 300-301.

28 Keith A. Mathison, "The Lord's Supper", *Reformation Theology: A Systematic Summary*, ed. Matthew Barrett (USA: Crossway, 2017), 645.

29 Ahmet Hikmet Eroğlu, "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Haziran 1999), 441-442.

seleyi on üçüncü yüzyılda etkili olan skolastik felsefeyi benimseyen Hıristiyan din adamlarının olgunlaştırdıkları söylenebilir.³⁰

Melanchthon'un Wittenberg'e gelmeden önce kutsal kitaba ve dini metinlere dair okumalar yaptığı ve Reformun öncülerinden olan John Wessel (1419-1489) ve William Ockham'ın (1287-1347) görüşlerinden etkilendiği bilinmektedir. *Transubstantiation* konusunda ise yine John Wessel ve William Ockham'ın görüşlerini takdir ettiğini belirtmesinden onun Luther'le tanışmadan önce bu konuda sorgulayıcı ve sert fikirlere sahip olduğu anlaşılmaktadır.³¹ Hatta Melanchthon'un 1520 yılında Nünberg'li John Hess'e (1490-1547) yazdıklarından onun *transubstantiation* anlayışının temel iman akideleri arasında lanse edilmesinin doğru olmadığına ve tartışmalı bir konu olduğu için buna şüphyle yaklaşılması gerektiğini düşündüğü görülmektedir. O, bu anlayışın Dun Scotus (1266-1308) ve Thomas Aquinas (1225-1274) gibi skolastisizmin temsilcileri tarafından geliştirilerek nakledilmiş olduğunu ileri sürmüştür.³²

Transubstantiation meselesi yıllar içerisinde birçok kez tartışma konusu olarak ortaya konmuş ve Protestan liderler bu konu sebebiyle karşı karşıya gelmiştir. Bu konunun tarihi süreç içerisinde farklı oturumlarda ele alınışı ve Melanchthon'un bu noktada durduğu yere ilişkin bilgiler vermek faydalı olacaktır.

Reformcuların kendi içerisinde ilk kez bu konu üzerinde tartıştıkları oturum 1529 yılında Marburg'da gerçekleşmiştir. Protestanların birleşmeleri noktasında engel teşkil eden bazı doktrinel hususlarda ortak zeminde buluşmak amacıyla Hesse Prensi Philip'in düzenlediği oturuma İsviçreli ve Alman reformcular davet edildi. İsviçre tarafının dikkat çeken isimlerinden Zwingli

30 Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 127; Johann Anselm Steiger, "Transubstantiation", *Encyclopedia of Theology and Religion: Religion Past- Present*, ed. Hans Dieter Betz vd. (Leiden-Boston: Brill, 2007), 13/ 78-79.

31 Manschreck, bu süreçte Melanchthon'un *transubstantiation* görüşünü tamamen reddettiğini belirtmektedir. Clyde L. Manschreck, "Preface", *Loci Communes 1555 Melanchthon on Christian Doctrine*, ed. Clyde L. Manschreck (The United States of America: Oxford University Press, 1965), xv; *Manschreck, Melanchthon The Quiet Reformer*, 37-39,44.

32 Manschreck, *Melanchthon The Quiet Reformer*, 52; Richard, *Philip Melanchthon The Protestant Preceptor of Germany*, 59-60.

(1484-1531) ve Oecolampadius (1482-1531) ile Alman tarafından Luther'le Melanchthon bu toplantıya birlikte katıldı.³³

Marburg'da bir konu dışında ortak hükümlere varılmıştı. İsa Mesih'in kanı ve bedeninin ekmek ve şaraba dönüşmediğine dair ortak kaniya varılsa da Evharistiyada İsa Mesih'in ne şekilde varlık gösterdiğine ilişkin meselede ayrılık baş göstermişti. İki tarafta oluşan İsa'nın varlığına ilişkin fikir ayrılıkları kristoloji konusunun derinlemesine tartışılmasına yol açmıştı.³⁴ Bu meselede iki tarafın farklı antik ekolleri benimsediğini görmek mümkündür. Alman taraf İskenderiye kristoloji anlayışını İsviçre tarafı ise Antakya anlayışını ortaya koymuştur.³⁵ İsviçre tarafı İsa Mesih'in göğe yükselmesi ve Tanrı'nın yanında olmasından (*sessio ad dextram*) dolayı aynı anda birçok yerde olamayacağını ve bu nedenle bedeninin yeryüzünde fiziki olarak tekrar bulunamayacağını ileri sürmüştür.³⁶ Luther ile Melanchthon ise inanç meselelerinde akli çözümlerinin yerinin olmadığını vurgulayarak Kitab-ı Mukaddes'teki pasajın literal yorumuna sadık kalmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Mesih'in bedeninin her yerde bulunabileceğini, cennetteki tek bir yerle sınırlı olmadığını söyleyerek buna karşı çıkmışlardır.³⁷ Melanchthon bu oturumda Zwingli³⁸ tarafının durumu ile ilgili bir arkadaşına şunları yazmıştır:

“Onlar konferanstan önce olduklarından daha boş konuşuyorlarmış gibi görünüyor. Onlara din kardeşi diyebilmemiz için çok fazla mücadele ettiler. Bizi

33 Ryan Tafilowski, “Marburg Colloquy”, *Encyclopedia of Martin Luther and the Reformation*, ed. Mark A. Lamport (Maryland: Rowman- Littlefield Publishers, 2017), 2/498-499; Stump, *Life of Philip Melanchthon*, 85-87.

34 Mathison, “The Lord's Supper”, 659.

35 Hıristiyanlığın kristoloji anlayışında Antakya ekolü İsa Mesih'in ilahi ve beşerî doğasını ayrı ayrı ele almıştır. Mesih'in eylem ve davranışlarını beşerî ve ilahi olarak net çizgilerle ayırmış olsa da bu iki tabiat birbiriyle uyum içerisindedir. İskenderiye ekolüne göre ise Tanrı'nın kendisi bir bedende var olmuştur. Fakat İsa Mesih'in eylemleri beşerî ve ilahi olarak ayrılmamaktadır. Onun kişiliğinde birlik vardır. Bu bağlamda Tanrı-insan olan bu birliğin eylemleri ayrıştırılmaz. Fuat Aydın,” Maksimus The Confessor ve Diyotelit Kristolojisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/22 (Nisan 2010), 56.

36 Zwingli, bu meseleyi alloesis (transmutation) olarak ifade edilen kavramla açıklamaktadır. Karl Rudolf Hagenbach, *A Text Book of the History of Doctrines* (New York: Sheldon- Company, 1867), 246.

37 Tafilowski, 2/498-499; Stupperich, *Melanchthon*, 59.

38 Melanchthon, Marburg oturumunda Zwingli'nin bütün seremonilerin kaldırılmasını istediğini düşündüğü için bu konudaki görüşünü Kutsal Yazılara ters bulduğunu ifade etmiştir. Manschreck, *Melanchthon The Quiet Reformer*, 198.

*ayıplarken onları hala din kardeşleri olarak kabul etmemizi istemelerindeki şu aptallığa bak! Buna izin veremeyiz.*³⁹

Marburg Oturumu sonrasında Melanchthon, yakın arkadaşı Oecolampadius'un kendisi için yazdığı metni okuyunca *transubstantiation*'un doktrinel olarak ortaya konulmasından dört asır önce Antik kilisenin Evharistiyaya dair görüşünün hem mistik hem sembolik olduğuna dair düşüncelerinden etkilenmiştir.⁴⁰ O dönem Zwingli'nin görüşlerine yakın din adamları ile birlik olunması fikrine çok sıcak bakmasa da süreç içerisinde Melanchthon'un fikirlerinde birtakım değişikliklerin meydana geldiği gözlemlenmiştir.⁴¹ Onun bu değişimini şu ifadelerinde görmek mümkündür:

*“Kilisede yeni bir dogmanın yazarı veya savunucusu olmaya istekli değilim. Antik düşünürlerin sakrament olarak açıklayan birçok pasajı olduğunu görüyorum. Ayrıca güvenilir olmayan ya da karşıt olan pasajlar da var. Antik düşünürlerin öğretisine karşı çıkmamaya dikkat etmeliyiz.”*⁴²

1534'te İsviçreli Reformcu Martin Bucer'in (1491-1551) İsa Mesih'in komünionda gerçekte bulunmakta olduğuna dair *Form of Concord* yayınlayınca bundan çok memnun olan Melanchthon'da doktrinel olarak Reformistlerle birleşme umudu doğmuştur. Melanchthon, Bucer'le bu doğrultuda birtakım girişimlerde bulunmuş ve bu girişimlerin neticesinde Wittenberg'de 22 Mayıs 1536'da bir toplantı gerçekleştirilmiştir.⁴³ Bu toplantıda İsa Mesih'in komünionda fiziki olarak var olmasının yanı sıra İsa Mesih'in bedeni ve kanının ekme ve şarapla birlikte inançsızlar tarafından da İsa Mesih'e inananlar gibi aynı şekilde alması (*manducatio impiorum*) üzerine görüşülmüştür.⁴⁴

39 Stump, *Life of Philip Melanchthon*, 87.

40 Manschreck, “Preface”, xv; Manschreck, *Melanchthon The Quiet Reformer*, 231. Stupperich, *Melanchthon*, 75.

41 Manschreck, “Preface”, xv.

42 Richard, *Philip Melanchthon The Protestant Preceptor of Germany*, 243-244.

43 Richard, *Philip Melanchthon The Protestant Preceptor of Germany*, 254; Stump, *Life of Philip Melanchthon*, 118-119.

44 Timothy J. Wengert, “Melanchthon and Luther/ Luther and Melanchthon”, *Philip Melanchthon Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*, ed. Timothy J. Wengert (England: Ashgate Publishing, 2010), 72; Gordon A. Jensen, “The Wittenberg Concord”, *Lutheran Quarterly* 31/2, (Summer 2017), 163-164.

Bucer, toplantıda “İsa Mesih’in bedeni ve kanı kutsanmış ekmek ve şarap ile gerçek ve hakiki olarak var olmaktadır” ifadesindeki “ile” kelimesini kullanmakta ısrar etmiştir. Ona göre Lutherci metinlerde İsa Mesih’in ekmeğin altında içinde gibi birtakım mekâna yaptıkları atıflar kabul edilebilir değildi. O “ile” kelimesiyle İsa Mesih’in bedeni ile ekmek arasında mekânsal bir atıfta bulunmadan Mesih’in varlığını kabul etmiş bulunuyordu.⁴⁵ Ayrıca toplantıda İsviçre tarafının ekmek ve şarabın inançsızlar tarafından da alınması ile ilgili olarak Luthercilerin aksine inançsızların İsa Mesih’in bedeni ve kanını İsa Mesih’e iman edenler gibi alamayacağına dair iddiaları bir diğer fikir ayrılığı idi.⁴⁶ Bu noktada ise Yeni Ahit 1 Korintliler 11:29’ daki pasajda geçen *manducatio indignorum*⁴⁷ ifadesine atıfta bulunularak inançsızlardan bahsetmeden günahkârlar tarafından İsa Mesih’in ekmek ve şarapla alınabileceğine dair daha yumuşatılmış bir söylem ile fikir birliği sağlanmıştı.⁴⁸

Wittenberg Concord olarak anılan Luther’in etkisinin hissedildiği bu ortak bildiri 29 Mayıs 1536’da Melanchthon tarafından kaleme alınmış, toplantıya katılan 21 kişi tarafından imzalanmıştır.⁴⁹ Böylece Melanchthon ve Bucer, *Wittenberg Concord*’a katkıda bulunan önemli doktriner temeller oluşturdular. Yalnız burada Melanchthon’un Evharistiya konusunda Luther’den uzaklaşmış olduğu ve teolojisini bağımsız olarak geliştirmeye başladığı da ortaya çıkmaktadır.⁵⁰ Bu gelişmelerin ardından Melanchthon fazlasıyla arzuladığı bu birliğin sağlanmasına dair mutluluğunu “*Ölümümle birliği satın alabilir miyim, memnuniyetle hayatımı veririm.*” ifadesiyle açıkça göstermiştir.⁵¹

45 Mathison, “The Lord’s Supper”, 663; Manschreck, “Preface”, xvi; Robert Kolb, *Martin Luther Confessor of the Faith* (New York: Oxford University Press, 2009), 149.

46 Mathison, “The Lord’s Supper”, 664.

47 *Manducatio impiorum* terimi inançsızların Evharistiya ayininde takdis edilmiş ekmeği olarak İsa Mesih’in etini yemesini ifade etmektedir. Donald K. McKim, *Westminster Dictionary of Theological Terms* (USA: Westminster John Knox Press, 1996), “Manducatio Impiorum”, 67.

48 Mathison, “The Lord’s Supper”, 664.

49 Luther bu sakramental birliğin nişanesi olarak İsviçreli teologları kardeşlerim olarak nitelendirmiştir. Richard, *Philip Melanchthon The Protestant Preceptor of Germany*, 253; Mathison, “The Lord’s Supper”, 664.

50 Irene Dingel, “The Creation of Theological Profiles: The Understanding of the Lord’s Supper in Melanchthon and the Formula of Concord”, *Philip Melanchthon Theologian in Classroom, Confession, and Controversy*, ed. Robert Kolb vd. (Göttingen: Vandenhoeck- Ruprecht, 2012), 267.

51 Richard, *Philip Melanchthon The Protestant Preceptor of Germany*, 252.

Melanchthon'un doktrinel olarak Protestanları birleştirme arzusu Protestan inanç akidelerinin bir deklarasyonu mahiyetindeki belge olan *Augsburg İtikatnamesi*'nin 1540 basımında birtakım değişiklikler yapmaya itmiştir.⁵² Bu metinde Evharistiyada İsa Mesih'in varlığına ilişkin daha öncesinde mevcut olan "Mesih'in kanı ve bedeni eklemek ve şarap hakiki olarak mevcuttur ve yiyenlere dağıtılır. Bunun aksini öğretenler kınanır" ifadesini "İsa Mesih'in kanı ve bedeni eklemek ve şarapla birlikte yiyenlere gerçekten sunulur." şeklinde değiştirilmiştir.⁵³

Bu değişiklikler okların tekrar Melanchthon'a çevrilmesine sebebiyet verse de o bu revizesi ile İsa Mesih'in Evharistiya ayininde fiziki varlığının yanı sıra manevi ve ruhsal (spiritual presence) varlığını da kapsayacak şekilde İsviçreli teologların da yer alabileceği ortak bir düzlem yaratmıştır. Bu girişiminin meyvesini ise John Calvin'in (1509-1564) *Augsburg İtikatnamesi*'ni imzalaması ile almıştır.⁵⁴

Mansfeld bölgesinin Eisleben şehrindeki St. Nicolas Kilisesinin yeni diya-kozu Evharistiyaya dair tartışmaların fitilini tekrar ateşlemiştir. Evharistiya ayini sonrasında kalan şarabı komüniona katılmamasına rağmen içmesiyle birlikte Lutherci görüşe sahip din adamları arasında Evharistiyada komüniondan kalan şaraba nasıl davranılması gerektiğine dair cevaplanması gereken sorular kaçınılmaz olmuştur. Evharistiyaya dair olayların yaşandığı ve önemli yazışmaların yapıldığı bu olaylar "1542-1543 Eisleben Tartışmaları" olarak tarihe geçmiştir.⁵⁵

Eisleben'deki St. Andrew kilisesinin papazı Valentin Vigelius, bu gelişmeler üzerine Wittenberg'ten Luther ve Melanchthon'dan komünion sonrasında kalan şarabın ne yapılması gerektiğine dair tavsiye istemiştir.⁵⁶ Melanch-

52 Hagglund, "Melanchthon versus Luther: The Contemporary Struggle", 125.

53 Ayrıca "bunun aksini öğretenler kınanır" kısmını da metinden çıkarmıştır. *Manschreck, Melanchthon The Quiet Reformer*, 241; David P. Scaer, "Did Luther and Melanchthon Agree on the Real Presence", *Concordia Theological Quarterly* 44/2-3 (July 1980), 141-142.

54 Herman J. Selderhuis, "Martin Luther and John Calvin", *The Southern Baptist Journal of Theology* 21/4 (Winter 2017), 152; Dingel, "The Creation of Theological Profiles: The Understanding of the Lord's Supper in Melanchthon and the Formula of Concord", 268.

55 Timothy J. Wengert, "Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)", *Philip Melanchthon Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*, ed. Timothy J. Wengert (England: Ashgate Publishing, 2010), 25.

56 Wengert, "Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)", 35.

thon bu konuda “*Şu bir kesindir ki Tanrı, kendi Sözü ile kendini bağlamadığı herhangi bir şeye bağlı olmamalıdır.*”⁵⁷ ifadeleri ile sakramentin gerçekleştiği süre içerisinde sakramental eylemin bulunduğunu, sakramental eylemin dışında İsa Mesih’in şarapta bulunamayacağını açıklamıştır. Melanchthon’a göre sakrament bittiği halde İsa Mesih ekmeğin altındaymış gibi tapınılmasına “*Sakrament uygulaması sona erdiğinde sakramentte sona erer. İsa Mesih’e ekmeğin altında gibi tapınılmamalıdır. Ekmek, sakramentte İsa Mesih’le birlikte olduğu gibi kalmaktadır.*”⁵⁸ sözleriyle karşı çıkmıştır. Melanchthon dahası sakrament bittikten sonra kutsanmış ekmek ve şaraba İsa Mesih gibi davranılması ya da tapınılmasını şirk olarak değerlendirmektedir. “*Tüm günahlarda olduğu gibi Tanrının onları başka bir yerden daha çok bu heykelde duymakta olduğunu düşünen kimsenin bu tür tasavvurdan dolayı dünyada tüm bu şirk ortaya çıkmıştır.*” ... “*Mesih, Evharistiyayı yemek ve içmek için kurmuştur, etrafta taşımak ve tapınmak için değil.*”⁵⁹ sözleriyle bunu vurgulamıştır.

Melanchthon Katoliklerin yüzyıllardır yaptığı gibi ekmeğe tapınılmasına yol açan bu uygulamanın Reformcular tarafından da benimsenmesinden korkması dolayısıyla bu konuya daha ihtiyatlı yaklaşmaya çalışmıştır. Luther ise Melanchthon’un aksine Mesih’in Evharistiyada hakiki olarak var olmadığına dair herhangi bir imaya bile şüpheyle yaklaşarak kutsal kitabın literal manasını öncelemiştir.⁶⁰

Tüm bu tartışmalardan sonra Luther, *A Short Confession on the Holy Sacrament, Against the Fanatics (Tutucu Kimselere Karşı Kutsal Sakrament Üzerine Kısa Bir İtirafname)* adıyla metni 1544 yılında yayınlınca Melanchthon’a karşı bir itiraz ve saldırı beklentisinin aksine bir tutumla Melanchthon’daki bu fikrî değişim hususunda dava arkadaşının yanında durduğunu “*Philip hakkında kesinlikle hiç şüphem yok.*” sözleriyle göstermişti.⁶¹ Luther, Wittenberg’in kendi içerisindeki ihtilaflara dair insanların merakını bertaraf edebilmek için Melanchthon’la ilgili şöyle beyan etmiştir: “*Ben ne düşünüyorsam Philip’te öyle düşünüyor. Bildiğim budur...*”⁶² Melanchthon ve Luther arasındaki fikir ayrılı-

57 Wengert, “Melanchthon and Luther/ Luther and Melanchthon”, 27.

58 Wengert, “Melanchthon and Luther/ Luther and Melanchthon”, 28.

59 Wengert, “Melanchthon and Luther/ Luther and Melanchthon”, 27.

60 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 24.

61 Manschreck, “Preface”, xvi.

62 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 36.

ğının yaratmış olduğu gerilime rağmen Luther, *Loci Communes*'in revize edilmiş 1545 basımına yazdığı önsözünde eserle ilgili takdirlerini bildirmiştir.⁶³

1550'lere doğru gelindiğinde Reformcular arasında Evharistiyaya dair birtakım tartışmalar yeniden yükselmişti. John Calvin ve Hamburg'daki Lutherci papaz Joachim Westpal (1510-1574) arasında bir münazara gerçekleşmiş ve münazaranın sonucunda *Consensus Tigurinus (Zurich Consensus)* metni ile uzlaşma sağlanmıştı.⁶⁴ Fakat *Consensus Tigurinus* metninin 1552'de basılı olarak yayınlanması, Reformcu din adamları arasında Mesih'in Evharistiyada varlığına ilişkin konuyu yeniden gündeme getirdi. Yayınlanması tartışmaları tekrar ateşlediği için İkinci Evharistiya Tartışması olarak adlandırılmıştır.⁶⁵ Melanchthon, *Consensus Tigurinus* metninde yer alan *manducatio impiorum* konusunda inançsızların da İsa Mesih'in bedeni ve kanının ekmek ve şarapla birlikte İsa Mesih'e iman edenler gibi alamayacağına yani sadece iman edenlerin alabileceğine dair argümanlarına karşı duyduğu memnuniyetsizliği veya hayal kırıklığını dile getirmiştir.⁶⁶

Melanchthon birkaç yıl devam eden bu tartışmalar esnasında Lutherci görüşlere sahip olmasına rağmen Westphal'in dilinden ve söylemlerinden pek memnun kalmamıştır. Çünkü ona göre Westphal'in Evharistiya ayininden sonra kalan kutsanmış ekmek için İsa Mesih'in hala var olduğunu iddia etmesi bir Katolik öğretisi olan "farelerin dahi İsa'nın bedenini kutsanmış kalıntılarda yiyebileceği" ne yol açacağı için onu açıkça Mesih'in bedeninin her yerde, taşlarda ve tahtada olduğunu iddia etmekle suçlamıştır.⁶⁷

63 Manschreck, "Preface", xvi.

64 Mathison, "The Lord's Supper", 668; Charles P. Arand vd., *The Lutheran Confessions: History and Theology of the Book of Concord* (USA: Fortress Press, 2012), 233; Thomas Kaufmann, "Eucharist/Communion (Reformation)", *Encyclopedia of Theology and Religion: Religion Past-Present*, ed. Hans Dieter Betz vd. (Leiden- Boston: Brill, 2007), 4/629.

65 Ayrıca o dönem bir diğer münakaşa Lutherci görüşe sahip din adamları Johann Timann ve Albert Hardenberg arasında da gerçekleşmiştir.

66 Robert Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran" Students", *Philip Melanchthon Theologian in Classroom, Confession, and Controversy*, ed. Robert Kolb vd. (Göttingen: Vandenhoeck- Ruprecht, 2012), 238. Arand vd., *The Lutheran Confessions: History and Theology of the Book of Concord*, 233-4.

67 Melanchthon ayrıca Lutherci görüşlere sahip olmasına rağmen Westphal'den 1557'ye kadar açıkça düşman olarak bahsetmeye başlamıştır. Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran" Students", 244.

Melanchthon her ne kadar bu tartışmalardan kaçınmaya ve eserlerinde değinmemeye çalıştıysa da bu mesele karşısına çıkmıştır. Bu konunun temelinde İsa Mesih'in göğe yükselerek Tanrı'nın yanında (*sessio ad dextram*) yer alması ve Mesih'in "Tanrı'nın ışığında, Baba'yla birlikte hüküm sürmekte" olması yatmaktadır.⁶⁸ Melanchthon, Reform hareketinin erken döneminde İsa Mesih'in Tanrı'nın yanında yer almasından dolayı yeryüzünde olamayacağını savunanlara karşı çıkmıştır. Bu hususta o Tanrı'nın yanında yer alsada aynı anda her yerde bulunabileceğini savunmuştur.⁶⁹ Peki her yerde var olabilen İsa Mesih fiziki olarak da ayinin gerçekleştiği her mekânda bulunmakta mıydı? Bu İsa Mesih'in komün-yonda hangi tabiatı ile varlık gösterdiğine dair kristolojik ikilemler içeren soruları beraberinde getirmiştir. Böylece Melanchthon, Mesih'in cennetteki bedeninin yeri ve Mesih'e iman edenler arasında bulunduğu dair bağ kurmaya çalışmıştır.⁷⁰

Lutherci görüşlere sahip din adamlarının teslis anlayışlarını temellendirdikleri bu İskenderiye ekolününe göre İsa Mesih'in beşerî ve ilahi tabiatı cevheresel olarak enkarnasyon yoluyla bir şahısta (*hypostasitel person*) birleşmiştir. Hipostatik birleşim (*hypostatic union*) olarak adlandırılan bu doktrine göre İsa Mesih, "Tanrı insandır, insan Tanrı'dır." Yani İsa Mesih şahıs olarak beşerî ve ilahi olarak bir bütündür. Ne iradî olarak ne eylemsel olarak ayrılamaz.⁷¹ Bu doktrinin bir izdüşümü olarak da Reformun başlarında Melanchthon, İsa Mesih'in fiziki olarak Baba'nın yanında olsa da cevheresel birliği barındırması bakımından şahıs olarak Evharistiya ayininde de her an her yerde fiziki olarak da bulunabileceğini savunmuştur. O, her yerde mevcut olan İsa Mesih'in tabiatların etkileşimi (*communicatio idiomatum*) ile olabileceğini belirtmiştir. *Communicatio idiomatum* olarak isimlendirilen bu doktrin, ilahi tabiatın İsa Mesih'in beşeriyeti ile iletişimini ifade etmektedir. Melanchthon neticede İsa Mesih'in tek kişiliğinde iki tabiatın birleştiğini güçlü şekilde savunmuştur.

68 İbr. 1:3; 1 Pe.3:22; Elç. 7:55-56.

69 1531 senesinde *ubiquity* olarak adlandırılan İsa Mesih'in aynı anda her yerde bulunabilme düşüncesinden vazgeçtiği belirtilmektedir. Richard, *Philip Melanchthon The Protestant Preceptor of Germany*, 243-4.

70 Timothy J. Wengert, "Philip Melanchthon's 1557 Lecture on Colossians 3:1-2 Christology as Context for the Controversy over the Lord's Supper", *Philip Melanchthon Theologian in Classroom, Confession, and Controversy*, ed. Robert Kolb vd. (Göttingen: Vandenhoeck- Ruprecht, 2012), 224; Arand vd., *The Lutheran Confessions: History and Theology of the Book of Concord*, 240.

71 Mehmet Bayrakdar, *Bir Hıristiyan Doğması Teslis* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007), 61.

Hıristiyanların somut ve maddi unsurlara tapınma ihtimalinin onda her zaman endişe uyandırması, yıllar içerisinde ondaki kristoloji anlayışına başka bir yön verecek şekilde değişmesine sebebiyet vermiş bunun neticesinde Mesih'in fiziki varlığını sorgulamıştı. İsa Mesih'in bedensel olarak Evharistiya ayininde bulunması fikrinden uzaklaşmaya başlamıştı. Artık o Evharistiyada Mesih'in beşerî tabiatının herhangi bir şekilde mevcut olduğunu belirtmekten kaçınmaya başlamıştır.⁷²

Melanchthon'un kristoloji konusuna yaklaşımının değiştiği 1530'lerden itibaren ifadelerinden hissedilmektedir. O artık İsa Mesih'in varlığına ilişkin konularda Mesih'in iki tabiatını ayırmaya daha eğilimlidir.⁷³ İsa Mesih'in Evharistiyada varlığına ilişkin metinlerde ilahi tabiatına vurgu yapmaktadır. Luther'in aksine İsa Mesih'in şahsiyet özelliklerine değinirken bu özelliklerin insan tabiatının özellikleri olabileceğinden bahsetmemektedir.⁷⁴

Melanchthon, tabiatların etkileşimine (*communicatio idiomatum*) diğer Reformculardan daha farklı bir anlam yüklemiştir. Melanchthon aslında bu noktada Mesih'in her an her yerde olabileceğini ancak insan bedeninin olamayacağını ifade etmişti.⁷⁵ Mesih bedensel olarak cennete yükselmiş ve *communicatio idiomatum* aracılığıyla inananlarla birliktedir. Yalnız Melanchthon açık şekilde Evharistiyada İsa Mesih'in var olduğunu iddia etse de yazılı bir şekilde

72 Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran" Students", 257-258.

73 Augustin ve Athanasius'un Logos ile Mesih'in yükselişi arasında bir ayırmadan bahsediyor oluşlarının Melanchthon'un, Mesih'in beşeriyetinin insan tabiatına vurgu içeren bir yükseliş anlayışı geliştirmesine kaynak teşkil ettiğine dair iddialar da bulunmaktadır. Wengert, "Philip Melanchthon's 1557 Lecture on Colossians 3:1-2", 224.; Arand vd., *The Lutheran Confessions: History and Theology of the Book of Concord*, 240.

74 Richard Cross, *Communicatio Idiomatum: Reformation Christological Debates* (USA: Oxford University Press, 2019), 93.

75 Arand vd., *The Lutheran Confessions: History and Theology of the Book of Concord*, 236; Cross, *Communicatio Idiomatum: Reformation Christological Debates*, 94. Bu konuda Melanchthon'un görüşlerinin ve eserlerinin sonraki nesillere taşınmasına vesile olan damadı Caspar Peucer'in *communicatio idiomatum*'u retorik (belagat-fikrini kanıtlama) anlayışla ele alarak Melanchthon'un İsa Mesih'in Evharistiyada manevi olarak var olduğunu iddia ettiğine dair yöneltici girişimleri olduğu noktasında da tenkitler bulunmaktadır. Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran" Students", 258; Wengert, "Philip Melanchthon's 1557 Lecture on Colossians 3:1-2", 214.

Mesih'in Tanrı'nın yanında olması ya da göğe yükselmesi ile ilgili sorulara açıkça yorum yapmamıştır.⁷⁶

Hayatının sonlarına doğru 1559 yılında yine münakaşa konusu olan Evharistiyayla ilgili Melanchthon'un görüşlerine danışılmıştır. Wittenberg'den Tilemann Hesshus (1527-1588) ve Rhenishli din adamları (Wilhelm Klebitz vd.) arasında tertiplenen tartışmanın sonrasında Elektör Frederick III Palatine (1515-1576) tarafından kendisine bu konuda görüşleri sorulduğunda kendini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bu tartışma en iyi şekilde Pavlus'un sözleri ile desteklenebilir. "Bölüp yediğimiz ekmek Mesih'in bedenidir (koinonia)" ... O ne Katoliklerin söylediği gibi ekmeğin tabiatının değiştiğini söylüyor... Ne de Hesshus'un söylediği gibi koinonia(birleşme) dışında ekmeğin İsa'nın gerçek bedeni olduğunu söylüyor. Şöyle ki İsa'nın bedeni ile bir birleşme gerçekleştiği yerde sakramentin uygulanması sırasında yansıma(tecelli/etki) olmadan meydana gelir yoksa farenin ekmeği kemirdiği zamandaki durum gibi olurdu."⁷⁷

Melanchthon'un bu ifadeleri Luther'in İsa Mesih'in kutsanmış ekmek ve şaraptaki varlığına ilişkin görüşlerinden iyice uzaklaştığına ve gizli Calvinist düşünceleri olduğuna dair şüpheleri artırmıştır.⁷⁸ Melanchthon ne Calvin'i ne de kendi öğrencisi olan Tilemann Hesshus'u desteklemiştir.⁷⁹ Kendi öğretisi içinde özgün bir yolu tercih etmiştir.

Melanchthon'un ölümünden sonra onun son ifadeleri ilgili tartışmalar hiç azalmadan devam etti. Bazı teologlar (Eber, Crell vd.) onun Luther'in görüşünden hiç ayrılmadığını savunurken bazıları (Chemnitz, Chytraeusvon

76 Wengert, "Philip Melanchthon's 1557 Lecture on Colossians 3:1-2", 211-212.

77 Timothy J. Wengert, "Beyond Stereotypes: The Real Philip Melanchthon", *Philip Melanchthon Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*, ed. Timothy J. Wengert (England: Ashgate Publishing, 2010), 28.; Donald Fairbairn- Ryan M. Reeves, *Story of Creeds and Confessions: Tracing the Development of the Christian Faith*, (USA: Baker Academic, 2019), 341-342; Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran" Students", 248; Wim Janse, "Calvin's Doctrine of The Lord's Supper", *Perichoresis: The Theological Journal of Emanuel University* 10/2 (June 2012), 146-147.

78 Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran" Students", 252; Wengert, "Beyond Stereotypes: The Real Philip Melanchthon", 28.

79 Wengert, "Beyond Stereotypes: The Real Philip Melanchthon", 28; Denys, *Philip Melanchthon's Unique Contribution to Education*, 93.

Eitzen, Runge) ise Reformun başlarındaki Melanchthon'u esas alarak Lutherci kutsal öğretileri korumaya çalışmıştır.⁸⁰ Koyu görüşlere sahip olan Gnesio Lutherciler ise Melanchthon'u Kripto Kalvinist olarak yaftalayarak onun özgün konumunu tasavvur edememişlerdir.⁸¹

Melanchthon Evharistiya tartışmalarının Reformcu din adamlarını ayırıştırmasından ve çözümsüz bir mesele olarak hep masada kalmasından hoşnut değildi. Kendisi her şeye rağmen uzlaşmacı tavrını korumuştur fakat kendisinin Evharistiyaya dair bu fikri dönüşümü onun için zorlayıcı olmuştu. O bu sürece dair şunları söylemiştir: *"Hayatımda son akşam yemeği ile ilgili çatışmalar kadar sorun çıkaran daha sıkıntılı herhangi bir şeyle karşılaşmadım... Luther'den ayrılmak için hiçbir neden de bulmuyorum."*⁸²

Melanchthon'un bu net olmayan ve birçok tarafa çekilebilecek açıklamaları dönemin Reformcularını ihtilafta bıraktığı kadar onun üzerine inceleme yapan modern dönem araştırmacılarını da ihtilafta bırakmıştır.⁸³

3. Diğer Reformcularla Görüşlerinin Mukayesesi

Protestan grupların İsa Mesih'in ve Kilise Babalarının tesis ettiği dini geleneği yıkmakla suçladığı Roma Kilisesine karşı itirazların başında Evharistiya sakramentinin geldiğinden daha önce bahsetmiştik. Evharistiya konusunda Katolik doktrinlerine karşı çıktıkları birçok konuda ortak görüşlere sahip

80 Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran Students", 258

81 Kolb, "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran Students", 258.

82 Manschreck, *Melanchthon The Quiet Reformer*, 169.

83 Bu konuda Melanchthon üzerine çalışmaları ile tanınan iki akademisyenin farklı görüşleri mevcuttur. Onlardan biri olan Timothy Wengert'e göre Melanchthon Luther'in izinden ayrılmamış ve Evharistiyada İsa Mesih'in fiziksel varlığını reddetmemiştir. Wengert'e göre Melanchthon'un Evharistiyada Mesih'in varlığına ilişkin pozisyonunu yanlış yorumlamışlardır. 11 Kasım 1557 Kasım Worms'dayken Melanchthon'un kaleme aldığı metinden bir kesitle bu savını şu şekilde desteklemektedir: "Tanrı Oğlu'nun başlattığı ve onun aracılığıyla etkili olan bu (son akşam yemeği) hizmetiyle birlikte bulunduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte bu hizmette önemli ölçüde bulunur, böylece bedeninin ve kanının iletişimiyle bizi vücudunun bir parçası yapar..." Wengert, "Philip Melanchthon's 1557 Lecture on Colossians 3:1 – 2", 219. Bu konuda çalışmaları ile bilinen bir diğer isim olan Manschreck'e göre ise Melanchthon yaşamının son yılında Wittenberg'ten ve Lutherci çizgiden ayrılmaya hazırdı. Manschreck, "Preface", xv.

olmakla birlikte kendi içlerinde de ayrıştıkları ve ortak bir düzlemde buluşamadıkları bir gerçektir.⁸⁴ Protestan gruplar içerisinde Martin Luther ve John Calvin'in görüşlerini benimseyen Lutherci Kiliseler ve Reform kiliseleri olarak ayrılan iki ekolün Evharistiyaya dair görüşlerine değinmek gerekmektedir. Lutherci ekolün dini liderlerinden Melanchthon'un Evharistiya konusuna Luther ve Calvin'den daha farklı perspektiften baktığına dair görüşlerine yer verirken Luther ve Calvin'den ayrılan hususları ele almak yerinde olacaktır.

3.1. Martin Luther

Melanchthon'un Wittenberg'e gelmeden önce teolojiye dair ilgisinin olduğu ve dini okumalar yaptığı bilinmekle birlikte Martin Luther'le tanıştıktan sonra ondan birçok konuda istifade ettiği açıktır.⁸⁵

Luther, Evharistiya ayininde takdis edilen ekmek ve şarabın İsa Mesih'in bedeni ve kanına dönüşmesi (*transubstantiation*) fikrine karşı çıkmaktadır.⁸⁶ Ona göre takdis edilen ekmek ve şarap cevher olarak aynı kalmakta yalnızca İsa Mesih de fiziki olarak ekmeğin altında ve içinde bir bütün olarak var olmaktadır. Luther'in ortaya koyduğu bu doktrine "consubstantiation" denilmektedir.⁸⁷ Melanchthon, Evharistiya konusunda Martin Luther'in görüşlerini genel çerçevede özellikle Reformun başında benimsemişse de süreç içerisinde Evharistiyada İsa Mesih'in varlığına ilişkin hususta Luther'le yaşadıkları fikir ayrılıklarının ortaya çıktığı görülmektedir.⁸⁸

Lutherci din adamları kendi içlerinde Evharistiya ayininden kalan takdis edilen ekmek ve şaraba nasıl davranılması gerektiğine dair ihtilafa düşmüşlerdir. Melanchthon ve Luther'e bu konuda danıştıklarında iki farklı yaklaşım

⁸⁴ Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 114.

⁸⁵ Heinz Scheible, "Luther and Melanchthon", *Lutheran Quarterly* 4/3 (Autumn 1990), 322.

⁸⁶ Eroğlu, "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları", 448.

⁸⁷ Eroğlu, "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları", 448-449; Abdurrahman Küçük- Günay Tümer, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 195; Alister E. McGrath- Darren C. Marks, "Protestantism: The Problem of Identity", *The Blackwell Companion to Protestantism*, ed. Alister E. McGrath-Darren C. Marks, (USA: Blackwell Publishing, 2004), 11.

⁸⁸ Manschreck, *Melanchthon The Quiet Reformer*, 241-242.

sergiledikleri görülmektedir.⁸⁹ Luther bu mesele ile ilgili ünlü masa başı (table talk) sohbetlerinde şu ifadelerle düşüncelerinden bahsetmiştir:

“Sakramental eylem bittiğinde sakramentin bittiğini iddia edenler var. Takdisten kalan her şeyi atıyorlar (Leipzig'deki olayları kastediyor olabilir). Bunu bu kadar kesinleştirmemek gerekir. Dört beş adım hatta birkaç saat geçmiş olsun ya da biri onu altardan bir diğerine yahut sokağın karşısına taşıyın yine de İsa Mesih'in bedeni kalır.”⁹⁰

Ayrıca Luther'in bu konuya yaklaşımı 1542 yılında meydana gelen Johan Hachenburg'in⁹¹ aktardığı olayla ortaya çıkmaktadır. Luther'in yakında bulunduğu sırada kutsal kâse düşerek takdis edilen şarap dökülmüş ve bunun üzerine Luther (gözyaşlarıyla) gelerek hemen John Bugenhagen'la (1485-1558) birlikte dökülen yerleri kesip yakmıştır.⁹²

Lutherci din adamları arasında cereyan eden tüm bu tartışmalar arasında Luther, Wittenberg'de meydana gelen bu fikir ayrılıklarının bölünmeye yol açmasına engel olmak adına uzlaşmacı bir yaklaşım sergileyerek sonrasında Melanchthon'un görüşünü paylaştığı görülmektedir.⁹³ Melanchthon'un temel açıklaması olan “Sakramental eylem dışında sakrament yoktur.”⁹⁴ ifadeleriyle ilgili olarak “*Evharistiya'nın başında başlar ve kutsal kâse boşalınca ekmek yenilinceye ve tümü paylaşılınca insanlar çıkarılıp tüm her şey altarda tükeninceye kadar sakramental eylem devam eder.*”⁹⁵ şeklinde düşüncelerini belirtmiş ve sakramental eylemin zamanını ve eylemi tanımlayarak olası skandal yaratabilecek sorunları çözüme kavuşturmuştur. Ayrıca Luther bu hususta Luthercilerin kendi içerisinde giriştikleri bu meselelerin Katoliklere karşı olmadığı tam tersine Lutherci görüşlere sahip dost papazlara karşı olduğu için meseleyi karşılıklı konuşarak halledilmediğinden dolayı teessüfünü ifade etmiştir.⁹⁶

89 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 24.

90 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 31.

91 Erfurt'ta St. Michael Kilisesinin papazıdır.

92 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 31.

93 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 35-36.

94 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 35.

95 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 35.

96 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)”, 34.

Luther'le Melanchthon'un Evharistiyaya dair düşüncelerindeki önemli bölünmeleri göstermesi adına Melanchthon'un Dietrich'e (1575-1639) 25 Ekim 1543 tarihinde (Luther'in bu mektuptan bir hafta önce Luther'in İtalyanlara yazdıklarının üzerine) yazdığı mektuptaki şu ifadelerinde görmek mümkündür:

“Luther'in niyet ettiğinden daha korkunç yazacağını biliyordum. Hiç değilse transubstantiation'a göz yummaya neden ihtiyaç duydu? Vaftiz kabının putperestliği değil mi?.....Yılların etkisiyle farkettim ki birçok okumuş insan bağımsız eylem ve canlı varlıkla ilgili icra eden kişi arasındaki farkları dikkate almıyor. İsa Mesih tayin edilen sakramental eylemde mevcut olan bağımsız eylemi icra eden kişidir. Sonrasında sakramental eylem ekmekte bulunmak istemez, oraya bağlı olmak istemez.”⁹⁷

Anlaşıldığı kadarıyla Melanchthon için sakramentler söz konusu olduğunda putperest izlenimi veren herhangi bir duruma karşı Luther'in aksine daha temkinli olduğu açıktır.⁹⁸ Luther ise Zwingli'nin görüşlerine yol açma ihtimali olan her durumdan kaçınmış ve bu hususta her zaman *transubstantiation* konusunda daha toleranslı olmuştur.⁹⁹

Melanchthon'un Evharistiyada kristoloji bağlamında farklı yaklaşım sergilemesi ve İsa Mesih'in fiziki olarak var olduğuna dair anlayıştan uzaklaşması bu konuyla bağlantılı birçok meselede kendini göstermiştir. Bunlardan bir diğeri iki Reformcunun ortak görüş birliğinde olduğu hususlardan biri olan İsa Mesih'in bedeni ve kanının inançsızların da alması (*manducatio impiorum*) hakkındadır. Luther'le birlikte Evharistiyada takdis edilen ekmek ve şarabı inanmayanlar dahi herkesin alabileceğini iddia ettikleri bu doktrini ısrarla dikte etmeyerek *Wittenberg Concord*'da uzlaşa sağlamak adına takdis edilen ekmek ve şarabı günahkarların alabileceği *manducatio indignorum* şeklinde Kitab-ı Mukaddes'in ifadesine uygun bir halde metne eklemiştirler.¹⁰⁰ Melanchthon bu terimi kullanmaya devam etse de Luther'in aksine Reformun ilerleyen yıllarında bu doktrinden uzaklaşarak Mesih'in bedeninin ve kanının

97 Wengert, “Melanchthon and Luther/ Luther and Melanchthon,” 74-75.

98 Wengert, “Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43),” 27.

99 Wengert, “Melanchthon and Luther/ Luther and Melanchthon,” 75.

100 Mathison, “The Lord's Supper”, 664.

ağızdan yendiği manasına gelen *manducatio oralis* ve *manducatio impiorum* terimlerini kullanmaktan kaçınmıştır.¹⁰¹

3.2. John Calvin

Sakramentlerin nasıl anlaşılması gerektiği bağlamında ele alındığında Reformcular arasında sakramentlerin fonksiyonuna yönelik bakış açısında ortak bir yerde birleştikleri görülmektedir.¹⁰² Fakat taraflar arasında Evharistiyada İsa Mesih'in ne şekilde mevcut olduğuna dair meselede anlaşmazlıklar hiçbir zaman giderilememiştir.

Reformun başlarında vefat eden Zwingli'in yarıda bıraktığı tartışmaları halefi olarak adlandırılan John Calvin, Evharistiyada İsa Mesih'in mevcudiyetine ilişkin meseleyi daha farklı bir bakış açısıyla kendine özgün yorumlamıştır. Calvin, İsa Mesih'in "*Bu benim bedenim*" sözlerinden yola çıkarak Evharistiyada İsa Mesih'in etinin yenildiğini ve onun bedeni aracılığıyla hayat alındığını ifade ederek Hıristiyanların yaşamlarında Mesih'in olması için, ruhlarının ekmek ve şarabı alarak onun bedeni ve kanıyla beslenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰³ Yalnız Calvin bu ifadeleri ile Mesih'in fiziki varlığına aksine bu birleşmenin Kutsal Ruh'un vasıtası ile manevi olarak gerçekleştiğini ileri sürmüştü ve "*Bu benim bedenim*" pasajının manevi olarak anlaşılması gerektiğini savunmuştur.¹⁰⁴

Evharistiyada İsa Mesih'le bütünleşmenin ruhsal bir birliktelik olduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Bu görüşleri ile Calvin, Zwingli'nin iddia ettiği Evharistiyanın İsa Mesih'i anmak için yapılan bir ayin olduğu şeklindeki görüşlerinden ayrılarak Mesih'in Evharistiyada manevi (spiritual) olarak var olduğunu öne sürdüğü bir doktrin geliştirmiştir.¹⁰⁵

101 Scaer, "Did Luther and Melanchthon Agree on the Real Presence", 144; Irene Dingel, "Melanchthon's Efforts for Unity between the Fronts: the Frankfurt Recess", *Philip Melanchthon Theologian in Classroom, Confession, and Controversy*, ed. Robert Kolb vd. (Göttingen: Vandenhoeck- Ruprecht, 2012), 136.

102 McGrath, *Reformation Thought: An Introduction*, 172.

103 John Calvin, *Institutes of the Christian Religion*, ed. John T. McNeill, çev. Ford Lewis Battles (Louisville: Westminster John Knox Press, 2006) 2/1369-70.

104 Mathison, "The Lord's Supper", 666-667.

105 "Christocentric-Pneumatological," olarak da tanımlanmaktadır. I. John Hesselink, "Calvin's Theology", *The Cambridge Companion to John Calvin*, ed. Donald K. McKim (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 87.

Burada Calvin ile Melanchthon'un ayrıştığı noktaları ifade etmek zor olacaktır. Çünkü hem Calvin hem Melanchthon'un Evharistiya anlayışı süreç içerisinde aşamalı olarak şekillenmiştir. Melanchthon, Luther'in Evharistiya anlayışını benimserken yıllar içerisinde bu meselede bazı noktalarda fikir değişikliğine gittiğinde Calvin'in görüşü ile örtüştüğü görülmektedir. Calvin'in görüşlerinin zaman zaman Zwingli'nin görüşüne zaman zaman da Lutherci görüşe yaklaştığı görülmekle birlikte Melanchthon'un görüşlerinden etkilendiğine dair bulgular bulunmaktadır.¹⁰⁶

Calvin'le Melanchthon fikir ayrılıklarına rağmen her zaman sıcak bir ilişki içerisinde olmuştur. Aralarında dönemin siyasi ve dini konjonktürü gereği bazı fikir ayrılıkları meydana gelse de birbirleriyle diyalog kurmayı sürdürmüşlerdir.¹⁰⁷

Melanchthon'un İsa Mesih'in varlığına ilişkin meselede mekân olarak Mesih'in cennette olduğunu kabul etmekle birlikte Calvin'in aksine *communicatio idiomatum* vasıtasıyla yeryüzünde de mevcut olduğunu savunmuştur. Calvin'e göre ise İsa Mesih cennette olması dolayısıyla yeryüzünde bulunmamaktadır. Bu bağlamda İsa Mesih'le bütünleşmenin gerçekleşebilmesi adına inananların kalpleri Mesih'e yükseltilmelidir.¹⁰⁸

Evharistiyada İsa Mesih'in varlığına ilişkin meselede Melanchthon, katı Lutherci görüşlere sahip din adamları tarafından "Kalvinist" olmakla suçlandığında ise hiçbir zaman Calvin'le aynı görüşleri paylaştığını ifade etmemiştir daha ziyade aksi beyanlar vermiştir.¹⁰⁹

106 Richard A. Mülle, "From Zürich or from Wittenberg? An Examination of Calvin's Early Eucharistic Thought", *Calvin Theological Journal* 45 (April-November 2010), 254.

107 Selderhuis, "Martin Luther and John Calvin", 154-156.

108 John Calvin, "Short Treatise On The Holy Supper Of Our Lord Jesus Christ", *John Calvin: Selections from His Writings*, ed. John Dillenberger (Philadelphia: Scholars Press, 1975), 530; Wengert, "Philip Melanchthon's 1557 Lecture on Colossians 3 :1 – 2", 218; Janse, "Calvin's Doctrine of The Lord's Supper", 154; Joel R. Beeke, "Calvin on Piety", *The Cambridge Companion to John Calvin*, ed. Donald K. McKim (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 135.

109 1559 yılında Heidelberg'de gerçekleşen oturumda Gnesio Luthercilerin baskısına rağmen açıkça aynı görüşte olmadığını dile getirmiştir. Denys, *Philip Melanchthon's Unique Contribution to Education*, 93.

Teolojik olarak Calvin ile Melanchthon ayrıştığı bir diğer husus Evharistiyada takdis edilen ekmek ve şarabı kimlerin alabileceğine dair meseledir. Bu konuda Luther ve Melanchthon'un aksine Calvin takdis edilen ekmek ve şarabın Evharistiyaya katılan herkese sunulsa dahi sadece İsa Mesih'e inananların alabileceğini (*manducatio impiorum*) belirtmiştir.¹¹⁰ Calvin, Evharistiyada İsa Mesih'le ruhsal bir birliktelik olsa dahi birleşmenin gerçekleştiğini savunduğu için İsa Mesih'e inanmayan kafirler için İsa Mesih'le birleşmenin gerçekleşmeyeceğine inanmaktadır.¹¹¹ Melanchthon ise yıllar içerisinde diğer Reformcu gruplarla ortak bir düzlemde buluşmanın temennisi ile de Luthercilğin bu doktrininden uzaklaşarak *manducatio indignorum* ve *manducatio oralis* doktrinlerini kullanmaktan imtina etmiştir.¹¹²

Sonuç

Melanchthon kendi inanç dünyasını kurarken Reformun öncülerinden fazlasıyla etkilenmiş ve Aziz Pavlus'un öğretilerini benimsemiştir. Kutsal Yazılara ve Kilise Babalarının dini geleneklerine sadık kalma noktasında ısrarcı olmuş ve bu hususta Papalığın otoritesine ve dini geleneğine karşı durmuştur. Reform mücadelesine genç yaşında başladığında Luther'in görüşlerinden etkilendiği de bilinmektedir. Yalnız yıllar içerisinde Alman toplumunda yaşanan köylü savaşı, dinsel radikalizm birtakım sosyal, dini ve siyasi gelişmeler onun fikri bir dönüşüm geçirmesine sebebiyet vermiş ve Luther'den daha farklı bir yol çizerek dini meselelere ve geleneksel öğretilere farklı yorumlar getirmiştir.

Makalenin asıl konusunu teşkil eden Evharistiya ayini ile ilgili olarak görüşleri incelendiğinde ise onun bu konudaki fikrî dönüşümü üzerinde birtakım kişilerin etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Evharistiyada Kutsal Yazıların literal yorumunu esas almış olan Melanchthon'un Oecolampadius'un kendisi için Evharistiyayla ilgili yazdığı metni okuması üzerine kut-

110 Epitome, "VII. Lord's Supper" *The Book of Concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* ed. ve çev. Theodore Gerhardt Tappert (Philadelphia: Fortress Press, 1987), 481-482; Michael Beintker, "Eucharist/Communion (Reformed Theology)" *Encyclopedia of Theology and Religion: Religion Past- Present*, ed. Hans Dieter Betz vd. (Leiden- Boston: Brill, 2007), 4/635.

111 Calvin, *Institutes of the Christian Religion*, 1406.

112 Scaer, "Did Luther and Melanchthon Agree on the Real Presence", 144; Dingel, "Melanchthon's Efforts for Unity between the Fronts: the Frankfurt Recess", 136.

sal metinlerdeki Evharistiyaya dair pasajların literal yorumunu sorgulamaya başladığı düşünülmektedir.

Melanchthon'un bu konuda irtibat halinde bulunduğu kişilerden biri John Calvin'dir. Calvin'in tarih sahnesine çıkmasıyla yeni gelişmelerin yaşandığı Evharistiya tartışmalarında onun Evharistiyada İsa Mesih'in manevi olarak var olduğunu savunması, Melanchthon'u İsa Mesih'in Evharistiyada ne şekilde var olduğuna ilişkin açıklama yapmaya itmıştır. Her ne kadar Calvin'le aynı görüşleri paylaşmadığını bildirirse de yakın bir görüşe sahip olduğu düşünülmektedir.

1540'larda tartışılan komünyonun kalan ekmeğe ve şarapta İsa Mesih'in varlığını sürdürdüğüne dair inanç ve kutsanmış ekmeğin Tanrı olduğuna dair ithamlar onda ekmeğe tapınılması noktasında endişe yaratmıştır. Katoliklere karşı çıktığı bu önemli meselede Reformcuların da ekmeğe tapmaya götüren bu söylemleri, putperest tavırları Melanchthon'u korkutmuştur. Bu türde eylemlerin Mesih'in öğretilerinden ve Evharistiya ayininin icra edilme amacından saptırıldığını ve inançlı Hıristiyanları şirk koşmaya götürerek putperestlik barındırdığını iddia etmiştir. Bu endişeleri onun her iki taraftan uzaklaşmasına ve kendine her iki tarafta da yer bulamamasına sebebiyet vermiştir. Aslında o birçok konuda olduğu gibi düşünce dünyasında yer edinen meselelerde Kutsal Yazılara ve Kilise Babalarına sadık kalarak kendi özgün yorumunu oluşturmuştur.

O, İsa Mesih'in Evharistiyada gerçekten var olduğunu savunurken İsa Mesih'in mekân olarak cennette olmasına rağmen Mesih'in bedeninin her yerde yeryüzünde de mevcut olduğunu savunmuş fakat diğer bazı Lutherçilerden farklı olarak İsa Mesih'in beşerî tabiatıyla değil de iki tabiatın birbiriyle iletişimi (communicatio idiomatum) aracılığıyla inananlarla birlikte olduğunu ileri sürmüştür. Melanchthon, İsa Mesih'in Evharistiyada gerçek varlığına vurgu yaparken Tanrısal varlık olan İsa Mesih'in beşerî tabiatının ilahi tabiatıyla gerçekleştirdiği tözsel bir dokunuşu ve iletişimini anlatmaktadır. Mesih gökte dahi olsa fiziki olarak inananların ruhsal olarak Evharistiya vasıtasıyla aşkın bir temas kurmaktadır. O, Yeni Ahit'teki "*Bu benim bedenim*" sözlerinin literal yorumunu bırakmadan İsa Mesih'in Evharistiyada gerçekten ilahi ve manevi olarak var olabileceğini ifade etmek istemiştir.

Melanchthon'un ölümünden sonra da onunla ilgili eleştiriler devam edegelmiştir. O, risale ve eserlerinde yaptığı birtakım değişiklikleri öğrencilerinin ve Hıristiyan toplumunun anlayabilmesi noktasında açıklayıcı ve kolaylaştırıcı etkisi olması adına gerçekleştirdiğini savunmuştur. Meydana gelen krizlere karşı ahlakî cevaplar geliştirebilmek için çabalamıştır. Şu da bir gerçektir ki Melanchthon her daim uzlaşmacı ve ılıman bir tavır sergilemiş ve bu uğurda ihtilaflardan çekinerek köklü dini gelenek içerisinde yeni bir dogma tesis ettiğine dair ithamlarla anılmaktan çekinmiştir.

Son olarak Melanchthon'un Mesih'in Evharistiyadaki varlığına ilişkin düşüncelerini ifade etme hususunda ihtilaftan kaçınma amacından dolayı ihtiyatlı davrandığı açıktır. O yaşamının sonlarına doğru dönemin konjonktürü gereği siyasi ve dini meselelerde görüşleriyle yanlış anlaşılmalara mahal vermiş ve bu bağlamda kendini net bir şekilde ortaya koyamamıştır.

Kaynakça

- Arand, Charles P. vd. *The Lutheran Confessions: History and Theology of the Book of Concord*. USA: Fortress Press, 2012.
- Aydın, Fuat. "Maksimüs The Confessor ve Diyotelit Kristolojisi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/22 (Nisan 2010), 48-70.
- Aydın, Mehmet. "Hıristiyanlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/340-345. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bayrakdar, Mehmet. *Bir Hıristiyan Doğması Teslis*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Beeke, Joel R. "Calvin on Piety". *The Cambridge Companion to John Calvin*. ed. Donald K. McKim. 125-152. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Beintker, Michael. "Eucharist/Communion (Reformed Theology)". *Encyclopedia of Theology and Religion: Religion Past- Present*. ed. Hans Dieter Betz vd. 4/635-636. Leiden- Boston: Brill, 2007).
- Calvin, John. *Institutes of the Christian Religion*. ed. John T. McNeill. çev. Ford Lewis Battles. 2 Cilt. Louisville: Westminster John Knox Press, 2006.
- Calvin, John. "Short Treatise On The Holy Supper Of Our Lord Jesus Christ". *John Calvin: Selections from His Writings*. ed. John Dillenberger. 507-541. Philadelphia: Scholars Press, 1975.
- Cross, Richard. *Communicatio Idiomatum: Reformation Christological Debates*. USA: Oxford University Press, 2019.
- Denys, Edward P. *Philip Melanchthon's Unique Contribution to Education*. Chiago: Loyola University Chiago, Doktora Tezi, 1973.
- Dingel, Irene. "The Creation of Theological Profiles: The Understanding of the Lord's Supper in Melanchthon and the Formula of Concord". *Philip Melanchthon Theologian in Classroom, Confession, and Controversy*. ed. Robert Kolb vd. 263-281. Göttingen: Vandenhoeck- Ruprecht, 2012.
- Erbaş, Ali. *Hıristiyan Ayinleri*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998.

- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Haziran 1999), 439-453.
- Faber, Riemer A. "Philipp Melanchthon 1497-1560". *Clarion* 46/21 (October 1997), 461-463.
- Faber, Riemer A. "Philipp Melanchthon on Reformed Education", *Clarion* 47/18 (September 1998), 428-431.
- Fairbairn, Donald.- M. Reeves, Ryan. *Story of Creeds and Confessions: Tracing the Development of the Christian Faith*. USA: Baker Academic, 2019.
- Hagenbach, Karl Rudolf. *A Text Book of the History of Doctrines*, 2 Cilt. New York: Sheldon- Company, 1867.
- Hagglund, Bengt. "Melanchthon versus Luther: The Contemporary Struggle". *Concordia Theological Quarterly* 44/2-3 (July 1980), 123-133.
- Hesselink, I. John. "Calvin's Theology". *The Cambridge Companion to John Calvin*. ed. Donald K. McKim. 74-92. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Janse, Wim. "Calvin's Doctrine of The Lord's Supper". *Perichoresis: The Theological Journal of Emanuel University* 10/2 (June 2012), 137-163. <https://doi.org/10.2478/v10297-012-0007-3>
- Jensen, Gordon A. "The Wittenberg Concord". *Lutheran Quarterly* 31/2 (Summer 2017), 150-171. <https://doi.org/10.1353/lut.2017.0023>
- Kaufmann, Thomas. "Eucharist/Communion (Reformation)". *Encyclopedia of Theology and Religion: Religion Past- Present*. ed. Hans Dieter Betz vd. 4/626-629. Leiden- Boston: Brill, 2007.
- Kolb, Robert. *Martin Luther Confessor of the Faith*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Kolb, Robert. "The Critique of Melanchthon's Doctrine of the Lord's Supper by his "Gnesio-Lutheran" Students". *Philip Melanchthon Theologian in Classroom, Confession, and Controversy*. ed. Robert Kolb vd. 236-262. Göttingen: Vandenhoeck- Ruprecht, 2012.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi- Yeni Yaşam Yayınları, 2016.
- Küçük, Abdurrahman – Tümer, Günay. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2. Basım, 1993.
- Manschreck, Clyde L. *Melanchthon: The Quiet Reformer*. Nashville: Abingdon Press, 1958.
- Manschreck, Clyde L. "Preface". *Loci Communes 1555 Melanchthon on Christian Doctrine*. ed. Clyde L. Manschreck. vii-xxiv. The United States of America: Oxford University Press, 1965.
- McGrath, Alister E. *Reformation Thought: An Introduction*. West Sussex: John Wiley- Sons Publication, 2012.
- McGrath, Alister E.- C. Marks, Darren. "Protestantism: The Problem of Identity". *The Blackwell Companion to Protestantism*. ed. Alister E. McGrath- Darren C. Marks. 1-20. USA: Blackwell Publishing, 2004.
- McKim, Donald K. "Manducatio İmpiorum". *Westminster Dictionary of Theological Terms*. USA: Westminster John Knox Press, 1996.
- Melanchthon, Philip. *Loci Communes 1555 Melanchthon on Christian Doctrine*. ed. Clyde L. Manschreck. New York: Oxford University Press, 1965.
- Mülle, Richard A. "From Zürich or from Wittenberg? An Examination of Calvin's Early Eucharistic Thought". *Calvin Theological Journal* 45 (April-November 2010), 243-255.
- Olgun, Hakan. *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Olgun, Hakan. "Protestan Ahlaklığı Sorunu ve Philip Melanchthon". *Milel ve Nihal* 2/1 (Ocak 2005), 115-144.
- Ökten, Kaan H. *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Taribine Giriş*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.
- Richard, James William. *Philip Melanchthon The Protestant Preceptor of Germany 1497-1560*. London: G.P. Putnam's Sons, 1902.
- Rupp, Horst F. "Philipp Melanchthon". *Prospects* 26/3 (September 1996), 610-621. <https://doi.org/10.1007/BF02195060>
- Scaer, David P. "Did Luther and Melanchthon Agree on the Real Presence". *Concordia Theological Quarterly* 44/2-3 (July 1980), 141-147.
- Scheible, Heinz. "Luther and Melanchthon". *Lutheran Quarterly* 4/3 (Autumn 1990), 317-339.

- Selderhuis, Herman J. "Martin Luther and John Calvin". *The Southern Baptist Journal of Theology* 21/4 (Winter 2017), 145-161.
- Steiger, Johann Anselm. "Transubstantiation". *Encyclopedia of Theology and Religion: Religion Past- Present*. ed. Hans Dieter Betz vd. 13/78-79. Leiden- Boston: Brill, 2007.
- Stump, Joseph. *Life of Philip Melanchthon*. New York: Pilger Publishing, 2018.
- Stupperich, Robert. *Melanchthon*. çev. İhsan Sarı. Bornova: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Tafilowski, Ryan. "Marburg Colloquy". *Encyclopedia of Martin Luther and the Reformation*. ed. Mark A. Lampert. 2/498-500. Maryland: Rowman- Littlefield Publishers, 2017.
- Tarakçı, Muhammet. *Protestanlıkta Sakramentler*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- The Book of Concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church*. ed. ve çev. Theodore Gerhardt Tappert. Philadelphia: Fortress Press, 16. Basım. 1987.
- Wengert, Timothy J. "Beyond Stereotypes: The Real Philip Melanchthon". *Philip Melanchthon, Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*. ed. Timothy J. Wengert. 9-31. England: Ashgate Publishing, 2010.
- Wengert, Timothy J. "Luther and Melanchthon on Consecrated Communion Wine (Eisleben 1542-43)". *Philip Melanchthon, Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*. ed. Timothy J. Wengert. 24-42. England: Ashgate Publishing, 2010.
- Wengert, Timothy J. "Melanchthon and Luther/ Luther and Melanchthon". *Philip Melanchthon, Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*. ed. Timothy J. Wengert. 55-88. England: Ashgate Publishing, 2010.
- Wengert, Timothy J. "Philip Melanchthon on Bible Translation and Commentaries". *Lutheran Quarterly* 33/1 (Spring 2019), 26-45. <https://doi.org/10.1353/lut.2019.0012>
- Wengert, Timothy J. "Philip Melanchthon's 1557 Lecture on Colossians 3:1-2 Christology as Context for the Controversy over the Lord's Supper". *Philip Melanchthon, Speaker of the Reformation: Wittenberg's Other Reformer*. ed. Timothy J. Wengert. 209-235. England: Ashgate Publishing, 2010.

